

==== *Rapali Vivien* =====

/// „Operatív szempontból nem használható”

Töréspontok és pártállami érdekek
egy tudós karrierútjában*.

1963-ban az Egyesült Nemzetek Szervezetének Titkársága név szerint kérte a magyar kormánytól Bogárdi János, nemzetközileg is ismert magyar vízügyi szakember alkalmazását a New York-i székhelyű apparátusba. Bár eleinte a Külügyminisztérium támogatta Bogárdi kiküldését – akár az állambiztonsággal való együttműködés nélkül is –, de a Belügyminisztérium III/I Csoportfőnökség 1-A alosztályának mélyreható vizsgálata során felmérték megbízhatóságát, (fel)használhatóságát, majd ezek hiányában határozottan a kiutazása ellen foglaltak állást. Annál is inkább, mert 1957-ben kivándorló útlevelet igényelt az Egyesült Államokba, amelyet megtagadtak tőle. Az akkor már akadémikus Bogárdi így néhány hét alatt elesett az általa nemzetközi karrierje csúcspontjaként számon tartott lehetőségtől. A levéltári forrásokból egyértelműen kiderül, hogy kiküldetésének megakadályozásában jelentős szerepe volt kiterjedt és aktív amerikai kapcsolatainak, mindenkor passzív politikai magatartásának és a negyvenes évek vége óta érzékelhető megtört státuszának. Jelen esettanulmány elsősorban a karrierútjában bekövetkezett töréspontokat, a negatív hatásokat és a beszerzésére irányuló törekvéseket vizsgálja. A tanulmány primer forrásokra támaszkodik, egyrészt a Bogárdi család által készített interjúkötetre,¹ amelyben maga Bogárdi János és felesége, Perl Magdolna meséli el család- és élet-történetét, valamint a jelen tanulmány szerzője által készített interjúkra,² másrészt az Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltárának, a Budapesti Műszaki és Gaz-

* Ezúton is szeretném kifejezni köszönetem és hálám a Bogárdi családnak, akiknek a segítségével jelen tanulmány nem születhetett volna meg.

1 == Az interjúkötetet Bogárdi János és Perl Magdolna unokája, Tamás Dorka szerkesztette a nagyszüleivel felvett beszélgetések alapján. Tamás, 2011.

2 == A tanulmány szerzője által Bogárdi János gyermekeivel készített interjúk: Dr. Bogárdi Jánossal 2019 júniusában, Tamás Magdolnával és Dr. Bogárdi Máriával 2019 augusztusában.

daságtudományi Egyetem Levéltárának és az Iowa State University Archives iratanyagaira épül. A mindezeket kiegészítő és ellenőrző sajtóanyagok képeznek további forráscsoportot.

BOGÁRDI JÁNOS (1909–1998) Széchenyi-díjas magyar vízépítő mérnök, hidrológus, a műszaki tudományok doktora, a Magyar Tudományos Akadémia rendes tagja a negyvenes évektől világszerte elismert szaktekintélynek számított a hidrológiai kutatások területén. Életútja egyedi, mégsem példa nélküli. A huszadik századi hazai műszaki értelmiség jellegzetes karrierútjának egyike az övé.³ 1909. június 11-én a Torontál megyei Tordán született, Bogner⁴ János jogot végzett községi jegyző és Schiller Etel legkisebb gyermekeként. Az édesapját még gyermekkorában elveszítő, az első világháborút és az azt követő bántó évek minden nyomorát megélt kisfiú diákkorát Becskerekben⁵ töltötte, majd egy gondoskodó rokon anyagi pártfogásával 1927-ben átjött Magyarországra, és a Műegyetemen kezdte meg felsőfokú tanulmányait.⁶ Ugyanennek a rokonnak és az édesapja után járó köztisztviselői ösztöndíjnak köszönhetően hallgatói évei alatt járt Párizsban és Angliában is, utóbbi tanulmányútja során sajátította el a későbbi élete során oly hasznosnak bizonyuló angol nyelvet.⁷

1931-ben szerzett mérnöki oklevelet, és szigorló mérnökként, a Rábán épülő duzzasztómű munkálatainál, majd 1932-től, mint vállalati mérnök, a Hanság-csatorna kotrasi munkálatainál dolgozott. Tudományos pályára 1935-ben lépett, amikor a Folyammérnöki Hivatal napi díjas mérnöke lett és a folyóvizek hordalékmozgását kezdte el vizsgálni. Az egész életében meghatározó tényezőnek számító amerikai kapcsolatrendszerét 1937/1938-ban alakította ki, amikor elnyerte a Smith Jeremiás Ösztöndíjalapítvány egyéves kutatói ösztöndíját, amelynek köszönhetően a vízépítési szakterületen már a harmincas években is vezető intézetnek számító Iowai

3 = = A szintén Smith Jeremiás-ösztöndíjas Feimer László hadmérnök karrierútja hasonló tendenciát mutat. Lásd: Rapali, 2018: 245–254.

4 = = Bogárdi János és Bogárdi Antal Bognerről Bogárdira magyarosította nevét.

5 = = Ma Nagybecskerek (Zrenjanin). Az első világháború után a Szerb-Horvát-Szlovén Királyság (1929-től Jugoszlávia, ma Szerbia) része.

6 = = Bogárdi János saját bevallása szerint eredetileg gépészmérnök szeretett volna lenni. Azonban „Tóni bácsi”, Bogárdi Antal, János Pesten élő bátyja, akire az ifjú mérnökhallgatót bízták, kérdés és beleegyezés nélkül, a Gépészmérnöki Kar telítettsége miatt az általános mérnöki szakra íratta be testvérét. „Tóni bevitt a Műegyetemre, odaállított a kvestúra elé, otthagytam és attól kezdve bizony én csak úgy bámultam a nagy Budapestet, Becskerek után nagyon, de nagyon nehezen, de azért lassan-lassan beilleszkedtem.” Tamás, 2011: 19.

7 = = A két világháború közötti időszakban a német nyelv dominanciája a mérnökhallgatók körében is jellemző volt, így amennyiben a hallgatók beszéltek idegen nyelveket, az sokkal inkább a földrajzilag és kulturálisan is közelebb fekvő német volt. Bogárdi János az anyanyelvén kívül három nyelven beszélt még: angolul, németül és szerbhorvátul. BMEL 4 c. 52. cs. 931. sz./1941.

Egyetemen⁸ végzett kutatásokat. A külföldi ösztöndíjas időszaka alatt kollégájával közösen „Folyóvíz által szállított kavicsok”⁹ címmel értekezést írt, és megszerezte Master of Science fokozatot. Ebben az egy évben ismerkedett meg többek között Emory W. Lane¹⁰ és Frederick T. Mavis¹¹ professzorokkal.

Hazatérése után folytatta munkáját az állami vízügyi szolgálatnál, a kárpátaljai területek visszacsatolásakor még Ungvárra is kirendelték egy rövid időre, végül 1941-ben Budapestre helyezték, előbb a Pesti Folyammérnöki Hivatalhoz, a Budapest alatti Duna-szakasz szabályozási tervének elkészítésére, majd a Vízjelző Szolgálat vezetőjének. Ugyanebben az évben megnősült.¹² 1943-ban megvédte doktori értekezését, és ezzel a Műegyetem 49. műszaki doktora lett.¹³ 1947-ben a „Vízfolyások hordalékmozgása” tárgy köréből a Műegyetemen magántanárrá képesítették, amelynek keretében újabb tudományos dolgozatot nyújtott be és egy próba előadást tartott. Az 1946/47-es tanévtől a Műegyetem 1. számú Vízépítéstani Tanszékén meghívott előadóként, 1947–1949 között pedig egyetemi magántanárként oktatott.¹⁴ A műegyetemi magántanári képesítésének köszönhetően az ötvenes évek elején automatikusan megkapta a tudományok doktora fokozatot. Munkássága alapján a Tudományos Minősítő Bizottság 1952-ben ítélte meg neki a műszaki tudományok doktora fokozatot. Mindezek ellenére állandó egyetemi státuszt, egyetemi tanári kinevezést csak a hatvanas évek elején,¹⁵ egyfajta kárpótlásul kapott.

Szépen ívelő tudományos karrierjének felsorolását felszínesen tanulmányozva úgy tűnik, hogy az új rendszerben nemhogy retorzió nem érte, de még előre is haladt. Valójában azonban mellőzött szereplője volt a hazai műszaki tudományos közéletnek. Teljesen azonban mégsem lehetett figyelmen kívül hagyni, nemzetközi ismertsége, nélkülözhetetlen szakértelme és „vizes” tapasztalata miatt egyfajta meg-

8 == Az 1920-as években az Iowai Egyetemen létrehozott Iowa Institute of Hydraulic Research (IIHR) az amerikai vízépítési kutatások fellegvára volt.

9 == ISUA T1938 B67.

10 == Emory Wilson Lane (1891–1963), nemzetközileg ismert vízépítő mérnök, a United States Bureau of Reclamation (USBR) kötelékében részt vett többek között a Grand Coulee gát tervezésében. 1935-től az Iowai Egyetem professzora. Hager, 2015: 2263.

11 == Frederick Theodore Mavis (1901–1983), vízépítő mérnök, 1926–1939 között az Iowai Egyetem oktatója, számos szakcikk és szakkönyv szerzője. Hager, 2015: 2319.

12 == 1941 augusztusában házasodtak össze Perl Magdolnával. A boldog és hosszú házasságból 3 gyermek született: Magdolna, János és Mária.

13 == Évkönyv, 1942–1943. 326. Nota bene a műszaki értelmiség esetében a doktori fokozatot szerzettek aránya a korszakban általánosan jóval alacsonyabb, mint a más tudományterületen működő kutatóké.

14 == Magántanári kinevezéséről lásd a m. kir. József nádor Műszaki és Gazdaságtudományi Egyetem Tanácsának 1947. július 3-án tartott üléséről készült jegyzőkönyvet. BMEL 4 b. 7. köt. 21.

15 == Hidraulikát és hidromechanikát tanított.

túrt kategóriához tartozott. Annál is inkább, mert nagyon tudatosan zárkózott el minden olyan lehetőségtől és élethelyzettől, amely kockázatot jelentett volna rá vagy a családjára nézve. Igyekezett szűk családi körben élni, olykor a feleségével ellátogatott az Operába. „Így a lakótársaival [szomszédjaival] sem tart kapcsolatot, azokkal csak köszönő viszonyban van. Egyes esetekben lakásán felkeresik állítólag munkatársai, akik néha csak igen rövid időt töltenek nála. Az adatszolgáltatók [sic!] csendes, tartózkodó, ideges személynek ismerik. Káros szenvedélyéről nem tudnak.”¹⁶

Megtúrt mivoltát jól példázza, hogy a negyvenes évek végén a Vízrajzi Intézet igazgatójaként rendelkezési állományba vették, majd felmentették a szolgálat alól és igazgatói beosztásából, mert a hivatalos indoklás szerint „veszélyeztette a Földművelésügyi Minisztérium demokratikus fejlődését”.¹⁷ Ezután az indiai Rurki Egyetem által kiírt mérnöki állás pályázatra jelentkezett, amelyet angol nyelvtudása és szakmai jártassága miatt meg is nyert. Míg az első levélváltás a részletekkel eljutott a feladótól a címzetthez, a londoni székhelyű Indiai Intézet második válaszát már nem kapta meg. Ezzel egy időben azonban, félve esetleges külföldre távozásától, ugyan alacsonyabb beosztásban, de visszahívták a ВИТУКИ¹⁸ kötelékébe. Ám véglegesítésére csak 1953-ban került sor, a modell-kísérleti laboratórium létrehozásakor. Ennek a kis létszámú, hat munkatárssal működő laboratóriumnak a vezetője lett. 1954-ben újból külföldre utazhatott, igaz, csak a Szovjetunióba, ahol a Leningrádi Vízépítési Laboratóriumot tanulmányozta egy hónapig.¹⁹ Megtúrt mivolta ezekben az apró, ám annál fájóbb szakmai gátakban érhető tetten: utazhat, de szeretett családja nélkül, s eleinte csak a blokkon belül; alkalmazva van, de évekig csak havonta hosszabbítják szerződését; a hatvanas évek elején az egyetemi tanszékvezetői állásra benyújtott pályázatát elutasítják.²⁰ Cserébe azonban beosztott egyetemi tanári státuszt kapott, mely kinevezést, a méltánytalannak érzett bánásmód miatt, egy évig nem fogadott el.²¹ A tudós pártonkívüliségének ára volt, mellőzték, de direkt mód vegzálni sem akarták, mert nemzetközi ismertsége, bölcs és megfontolt életvitele megvédte őt.

= = = Az első ajánlat

1956-ban Bogárdi János édesanyja 12 év után először látogatott Budapestre, október 25-én utazott volna haza Szabadkára. A családtagok az ablakban álltak, az eseményeket figyelték, hallgatták a rádiót. Amikor a szovjet csapatok november 4-i bevo-

16 = = ÁBTL 3.2.4. K-792 Környezettanulmány, 1959. február 4.

17 = = Tamás, 2011: 154–155.

18 = = Vízgazdálkodási Tudományos Kutató Intézet, jogelődje az 1886-ban alapított Vízrajzi Szolgálat, majd Vízrajzi Intézet.

19 = = Tamás, 2011: 161.

20 = = Alig egy évvel a sikertelen tanszékvezetői pályázat után, 1962-ben lett Magyar Tudományos Akadémia levelező, majd 1973-tól rendes tagja. Akadémiai Értesítő, 1962: 331; 1973: 365.

21 = = Tamás, 2011: 178.

nulásáról értesültek, a nagymamával együtt levonultak a budai lakás pincéjébe, csak úgy, mint 1944-ben az ostrom idején. Bogárdi egy ideig reménykedett a Nyugatban, főként az amerikai beavatkozásban. Nagy csalódás volt számára, amikor ráeszmélt, hogy az USA nem fog beavatkozni.

„...jöttek a hírek, hogy ezek disszidáltak, azok elmentek.”²² De ő ilyen körülmények között, három kiskorú gyermekkel, a határon való átjutás bizonytalanságának tudatával, mindent hátrahagyva, nem vállalta a disszidálást. Ám a több éves szakmai mellőzöttségének, csalódottságnak és a reménytelenségnek köszönhetően komolyan felmerült az egyébként „honvágyas” tudósban a kivándorlás gondolata, hogy az általa nagyra becsült és jól ismert Amerikai Egyesült Államokban – még ha az 1956-ban nem is sietett Magyarország segítségére – kezdjenek új életet. Mindezt természetesen a megélhetést biztosítva, konkrét tervvel kellett kivitelezni. Hiszen szakmai-baráti kapcsolatai továbbra is fennálltak levelezés formájában, csak a negyvenes évek elején, a háború szakította meg őket néhány évre. Munkásságukat és eredményességüket illetően Budapest és Iowa még 1945 után is tájékoztatta egymást, még ha nem is olyan intenzíven, mint a háború előtt. 1956–57 fordulóján Bogárdi felvetette a lehetőséget, hogy Coloradóban mint kutató dolgozzon, s lényegében ennek a segítségkérésnek köszönhetően indult el meghívásának ügye. Az Iowából jól ismert Lane professzor közbenjárásával a Fort Collins-i Colorado Agricultural and Mechanical College egyedülálló lehetőséget ajánlott fel neki: dolgozzon ott mint kutatómérnök és oktató, 550 dollár kezdő fizetéssel. 1957 januárjában megérkezett a hivatalos meghívó levél is, az alábbi kondíciókkal: „Az egyetem vízmérnöki és hidromechanikai körébe vágó kutatási munkát végez. Dr. Bogárdi mint kutató mérnök dolgozna havi 550 dollár kezdő fizetéssel, a kiutazási költségeket az egyetem fizeti.”²³ Adódott tehát egy lehetőség, hogy a család elmenekülhessen ebből az örökké bizonytalan légkörből, az apa, a férj meg nem becsült státuszából. A Lane professzor által küldött öt főre szóló hajójegyekkel és az amerikai nagykövetség által kiadott vízumokkal a kezében Bogárdi kivándorló útlevelet igényelt.

Az útlevéligénylés velejárója volt a BM III/II. Csoportfőnökség²⁴ állományához tartozó Torda Endre századossal való kötelező beszélgetés, amelyet így foglalt össze az operatív tiszt: „Ma a KEOKH-ban²⁵ beszélgetést folytattam dr. Bogárdival kivándorlási ügyéről. [...] Terve az, hogy még július, legkésőbb augusztus folyamán kiutazik, hogy a szeptemberben kezdődő tanévre kiérjen. Pártonkívüli, állítása szerint politikai kérdésekkel soha nem foglalkozott, a politika mint olyan nem érdekelte, csak munkájának élt. [...] Mint mondotta, szakmai alkalmassága ismert Lane professzor előtt és így sikerült meghívását és alkalmazását elintézni. Kivándorlási szándékát is

22 = = Uo. 167.

23 = = ÁBTL 3.2.4. K-792. 5. Feljegyzés, 1957. június 6.

24 = = A BM III/II. Csoportfőnökség a Magyar Népköztársaság politikai rendőrségének a kémelhárítással foglalkozó része 1962 és 1990 között.

25 = = Külföldiek Ellenőrző Országos Központi Hatóság.

azzal támasztja alá, hogy a szakterületén mutatkozó ottani nagyobb lehetőség fogja biztosítani számára a további szakmai fejlődést. Kivándorlásának oka – szerinte – egyedül a nagyobb szakmai lehetőségben rejlik.”²⁶ A beszélgetés során Torda százados felvetette azt a kérdést is, vajon mi lehet az oka annak, hogy az amerikaiak ilyen gyorsan és egyszerűen megadták Bogárdinak – családostul – a vízumot, s úgyszólván tárt karokkal fogadják őt. „Ennek oka – szerinte – az lehet, hogy Lane professzor személyesen ismeri őt, politikailag megbízhatónak, szakmailag alkalmasnak tartja és valószínűleg kezességet vállalt érte – mondta Bogárdi.”²⁷ A politikai megbízhatóság kérdéséről, mint a Csoportfőnökség által folytatott vizsgálat egyik kulcskérdéséről, bővebben is elbeszéltek. „Kihangsúlyozta, hogy a teljes politikai semlegességet, vagy inkább politikai mentességet. Így ismerték meg őt 1937–38-ban az Iowa-i egyetemen. Az egyedüli politikai megnyilvánulása a fasiszta ellenesség és bizonyos fokú zsidóbarát magatartás volt az akkori No-i [németországi] események hatására. Ennél többet nem sikerült megtudni tőle. Egészébe véve egy zavaros embernek tűnt, legalábbis a mondanivalóját illetően. Azt hiszem nagy amerika-barát [sic!] lehet és ez készíteti őt elsősorban a kivándorlásra.”²⁸

Bogárdi kiengedése, a számára legnagyobb érzelmi stabilitást, békés harmóniát nyújtó családjával együtt, magas kockázatot jelentett volna. Kivándorlása után csak nagyon kevés szál kötötte volna Magyarországhoz, édesanyja Szabadkán élt, egyedüli hátramaradt közeli rokona legidősebb bátyja, Antal volt. Noha jelen tanulmányban kevés figyelmet kap Bogárdi édesanyjával való kapcsolata, illetve ennek a kapcsolatnak a politikai vetülete, az állambiztonsági iratok között újra és újra felbukkan, mint gyanúra okot adó tényező, hogy az édesanya Jugoszláviában él. A család nem is látogathatta, mert egyszerre nem kaptak útlevelet; Perl Magdolna egyedi igénylését is többször visszautasították. Csak Bogárdi látogatta édesanyját olykor-olykor, ha Belgrádban járt szakmai úton.

A jó amerikai összeköttetésekkel rendelkező, kiváló szakemberként ismert, de politikailag semleges Bogárdival való foglalkozást a beszélgetést lefolytató százados nem javasolta. Mint írja: „Kiutazása után semmi sem kötné hozzánk magatartását figyelembe véve, valószínűleg gyorsan az ottani körülmények hatása alá kerülne, teljesen elszakadna tőlünk.”²⁹ Bogárdi János nem sokkal ezután meg is kapta a végzést: „Kérése ez idő szerint nem teljesíthető.”³⁰ Az útlevélekérelem elutasítása ellen fellebbezést nyújtott be, amelyet szintén visszautasítottak, ezért a Belügyminisztériumhoz fordult: „Társosztályunktól szereztünk értesülést arról, hogy nevezett 1958. november végén azzal a kéréssel fordult az alapszervezet párttitkárához, hogy hozza őt össze a

26 == ÁBTL 3.2.4. K-792. Feljegyzés, 1957. június 6.

27 == Uo.

28 == Uo.

29 == Uo.

30 == Tamás, 2011: 169.

*BM: állambiztonsági szerv egyik beosztottjával.*³¹ Az illetékes terület kapcsolattartója, Forgács István százados és a párttitkár jelenlétében lezajlott beszélgetés során Bogárdi azt kérte, adjanak neki választ arra, hogy megkapja-e a kiutazási engedélyt vagy nem, mert csak akkor adja be újabb kérelmét, ha remény van arra, hogy megkapja. *„Hozzá-tette, nem akar disszidálni, mert azt már eddig is megtehetette volna, a családját azért akarja kivinni, mert nagyon ragaszkodik hozzájuk, nem tudna 4–5 évig távol élni tőlük. Az elhárító elvtárs közölte vele, hogy nem illetékes ebben a kérdésben állást foglalni, ellenben 1958. december végére megadja a választ, illetve összehozza őt olyan elvtársakkal, akik illetékesek ebben a kérdésben dönteni.”*³²

Ekkor mérlegelték először Bogárdi beszerzésének lehetőségét.³³ Az állambiztonsági módszertan szerint egy ügynök kiválasztásakor a jelöltnek meg kellett felelnie a célszerűség, az alkalmasság és a megbízhatóság kitételeinek. Ezeknek a tulajdonságoknak a feltérképezésére szolgált a tanulmányozás időszaka, amikor a jelölt életkörülményeit, személyiségét megpróbálták feltérképezni.³⁴ Ez az időszak Bogárdi esetében sokáig eltartott, de története természetesen nem egyedi, számos titkos munkatárs vagy titkos megbízott szolgált külföldön a Magyar Népköztársaság állambiztonsági érdekeit. Volt, aki önként jelentkezett, volt, akit zsaroltak, volt, akit – ahogyan Bogárdi esetében is – megpróbáltak rábeszélni a közös munkára. Kutató jellegű feladatokkal bízták volna meg, a vízgazdálkodás terén elért kutatások eredményeiről kellett volna információt szereznie és továbbítania. 1959-ben a munkatársak és a szomszédok bevonásával környezettanulmányt készült róla, *„küllönös [sic!] tekintettel politikai magatartására, az ellenforradalom alatti tevékenységére, erkölcsi életére, rokoni, baráti, valamint külföldi kapcsolatára”*.³⁵ Ezek szerint: *„Pártonkívüli, politikai tevékenységet nem fejt ki, ilyen irányban a véleményét nem nyilvánítja lakótársai körében. Tartózkodó magatartása miatt politikai beállítottsága nem ismeretes. Az ellenforradalom alatt lakhelyén tartózkodott, ellenséges kijelentést nem tapasztaltak nála. [...] A felszabadulás előtt tanulmányi úton járt Amerikában, és Ausztriában.”*³⁶

Metelka százados, a BM II/3-2 alosztály³⁷ beosztottja mérlegelve az adatokat, az alábbi forgatókönyvet állította össze Bogárdi beszerzésére: *„...a beszélgetést nem a BM. hivatalos helyiségében, hanem a lehetőségek figyelembevételével egy étteremben*

31 = = ÁBTL 3.2.4. K-792. BM II/3-2 alosztály javaslata, 1959. január 29.

32 = = Uo.

33 = = Az államvédelmi-állambiztonsági szolgálatok szervezeti felépítését, az elhárítás külföldi ügynökök beszerzésére irányuló tevékenységét és hírszerző tevékenység gazdasági vetületeit lásd bővebben: Borvendég, 2018; Cseh–Okváth, 2013; Horváth, 2014; Kónyáné–Petrikné, 2017.

34 = = Krahulcsán, 2018: 4.

35 = = ÁBTL 3.2.4. K-792. Környezettanulmány, 1959. február 4.

36 = = Uo.

37 = = Értékelő és tájékoztató alosztály. Palasik, 2013: 62.

bonyolítjuk le.³⁸ A személyes ismerkedéskor az elhárító elvtárs közli vele – mielőtt bármilyen ígéretet tennénk neki – hogy előzőleg meg akarjuk őt ismerni, tájékozódni akarunk a várható kinti körülményeiről, problémáiról. A beszélgetés során rávezetjük arra, hogy a tanulmányútja során szem előtt kell tartania a Magyar Népköztársaság érdekeit és munkásságával segíteni kell népi demokráciánk fejlődését. Ilyen értelemben lefolytatott beszélgetésből következtetni tud arra, hogy olyan szerv beosztottaival [sic!] áll szemben, akik segítségét várják a kinti tartózkodása alatt is, és ezt a segítséget meg kell neki adni. Amennyiben azután olyan ígéretet tesz, hogy hajlandó részünkre segítséget adni, úgy kioktatjuk a konspirációra, valamint ígéretet teszünk arra, hogy kiutazását támogatjuk. E beszélgetés után megkezdjük fokozatos bevonását, amelyre külön tervet dolgozunk ki.”³⁹

A politikai állásfoglalásával kapcsolatos kérdéseket is külön csokorba gyűjtötték, kifejezetten foglalkoztatta az osztályt a célszemély véleménye Anasztaz Mikojan amerikai útjáról, a Holdra tervezett utazásról, de ki akarták faggatni az amerikai meghívása legapróbb részleteiről, a családi életéről és vagyoni helyzetéről. Utóbbi kérdés azért érdekelte őket, mert beszerzése és kiutazása esetén igényt tartottak volna háromszobás budai lakására, ahogy a százados fogalmazott, „mert nincsen találkozási lakásunk”.⁴⁰ A forгатatókönyv gyakorlati kivitelezését azonban az illetékes vezetők nem engedélyezték, az aprólékosan megtervezett személyes találkozóra nem került sor. Ez aligha bírt a meglepetés erejével, egyrészt a beszerzési jelölt egyáltalán nem felelt meg a hármas alapelvnek: nem volt annyira befolyásos politikai körökben, sokkal inkább a szakmai közegében bírt jó amerikai kapcsolatokkal, s ennek a szakmai közegnek az elhárítás szempontjából nem volt stratégiai súlya. Bár a forradalmi eseményekben nem vett részt, habitusa, értelmiségi származása, vallásossága, a róla készült jelentések és a környezettanulmány is határozottan azt sugallta, hogy nem kíván az állambiztonsági szervekkel együttműködni, és a rendszer iránti lojalitása is kérdéses. A lajstromhoz hozzátartozott a Jugoszláviában élő édesanyja is, amely tényből adódóan – kifejezetten az ötvenes években – eleve fenntartással kezelték személyét. Noha beszerzését 1959-ben nem engedélyezték, kívártak.

= = = Az ENSZ-felkérés

Az 1960-as években az ENSZ Élelmezésügyi és Mezőgazdasági Szervezete (FAO) több ízben is szakértőnek kérte fel Bogárdit, így évente három-négy alkalommal, több hónapos időtartamra küldték ki Rómába, a visszatérésére mindenkor biztosítékként szolgáló családja nélkül. Útlevelet és ezzel együtt engedélyt csak ő kapott. A római és

38 = = Ebből arra lehet következtetni, hogy a belügy emberei bizonytalanok voltak a beszerzési kísérlet sikerességében, ezért egy általuk ismert, de semleges objektumba szervezték a találkozót. Krahulcsán, 2018: 3.

39 = = ÁBTL 3.2.4. K-792. Javaslat, 1959. január 29.

40 = = Uo.

egyéb külföldi kiküldetések ellen az állambiztonsági szervnek nem volt kifogása, mert Bogárdiról terhelő adattal nem rendelkeztek.⁴¹

1963-ban az ENSZ név szerint kérte az alkalmazását a magyar kormánytól.⁴² A Külügyminisztérium megkeresésére a hírszerzés nemzetközi szervezetekkel és az Amerikai Egyesült Államokkal foglalkozó alosztályának beosztottja, Kassai Ervin rendőr főhadnagy, áttanulmányozta Bogárdi K-dossziéját,⁴³ amely ekkor már „Merrick” fedőnevű titkos munkatárs-jelölt néven futott, és egy mindenre kiterjedő összefoglaló jelentésben osztotta meg aggályait az ENSZ-kiküldetéssel kapcsolatban: Merrick „kiengedése” komoly kockázatot jelent, „az amerikaiak kettős célt érnek Merrick Ensz-beli [sic!] alkalmazásával”,⁴⁴ megkárosítanák a magyar népgazdaságot, és nagy valószínűséggel megszereznék maguknak Bogárdit, amelyet könnyen megtehetnek szerződése meghosszabbításával vagy további álláslehetőségek felajánlásával. Ezzel akaratlanul is közreműködnének Bogárdi disszidálásában.⁴⁵ Apolitikus magatartásából adódóan „operatív szempontból nem használható”.⁴⁶

Erőszakos beszerzését nem javasolták, mert nem rendelkezett akkora potenciállal, nem volt államtitkok őrzője, és értékesebb adatot sem tudott volna szolgáltatni. Állambiztonsági szempontból Bogárdi szakterülete stratégiaileg nem volt kiemelkedően fontos. S nem utolsósorban a családi állapota az, amely kiemelten kockázatosá tette kiküldetését: két idősebb gyermeke már szinte felnőtt volt, Magdolna majdnem 20, János 17 éves ekkor. Erős volt a gyanú, hogy az Amerikában eltöltendő évek alatt beilleszkednének, megszeretnék az amerikai életformát, esetleg állást szereznek vagy házasságot kötnek.⁴⁷ Számításba kell venni azt a tény is, hogy Bogárdi János szerette Amerikát, és becsülte az amerikaiakat; még ha külföldön nem is szívesen élt volna, az alig egy évvel korábbi szakmai csalódása⁴⁸ és sok éves mellőzöttsége miatt, főleg, ha gyermekei az életüket tartósan Amerikában rendezik be, feltehetően ő maga sem sietett volna vissza Magyarországra. Annak ellenére, hogy ekkor már nem szándékozott kivándorolni. Mindezen tények figyelembevételével az alosztály három lehetséges kimenetelt javasolt:⁴⁹

41 = = ÁBTL 3.2.4. K-732 Feljegyzés, 1963. május.8. „...BM. nyilvántartásában a kompromittált személyek listáján nem, míg a II/3. [hírszerző] és a II/9. [környezettanulmányozó és figyelő] osztályokon ránézve nem terhelő adatokkal szerepel...”

42 = = Az ENSZ Titkárság Technikai Segély Osztályának igazgatói állását ajánlották fel.

43 = = A K dossziékban gyűjtötték össze a beszervezni kívánt személyek alkalmasságával kapcsolatos adatokat.

44 = = ÁBTL 3.2.4. K-792. Összefoglaló jelentés, 1963. május 8.

45 = = Uo.

46 = = ÁBTL 3.2.4. K-792. Javaslat, 1963. május 15.

47 = = ÁBTL 3.2.4. K-792. Összefoglaló jelentés, 1963. május 8.

48 = = A megpályázott műegyetemi tanszéki állás visszautasítása politikai állásfoglalása, pontosabban annak hiánya miatt.

49 = = ÁBTL 3.2.4. K-792. Összefoglaló jelentés, 1963. május 8.

1. Bogárdi, minden operatív beavatkozás nélkül utazzon az Egyesült Államokba, foglalja el az állást, és szakmai vonatkozásban szerezzen elismerést a magyar vízügyi szervek részére.

2. Az osztály tagadja meg az útlevel kiadását.⁵⁰

3. Találkozzanak Bogárdival, ismerjék meg, finoman hívják fel a figyelmét egyes operatív kérdésekre, mint információszerezés, munkakör, kapcsolati háló, az ellenséges elhárítás zaklatása, vagy külügyi szinten késztessek szoros kapcsolatra az állandó magyar misszióval.

Az összefoglaló jelentés arra is kitért, hogy a hírszerzés „Lantos” fedőnevű titkos munkatársa, aki a Külügyminisztérium ENSZ Politikai Osztályának vezetője volt, közölte, hogy Bogárdi ENSZ-alkalmazása a külügyi érdekekkel ellentétes, annál is inkább, mert *„elfoglalja a helyét más a KÜM számára és az operatív érdekeknek megfelelően hasznos állás betöltése lehetősége előtt”*.⁵¹ A New York-i magyar ENSZ-delegáció tagsága külpolitikai, operatív és a Kádár-kormány emigrációs politikája szempontjából stratégiaileg fontos pozíció volt. Kivált, ha az 1956-os forradalom és szabadságharc után az ENSZ Menekültügyi Főbiztossága és a Kádár-kormány közötti kapcsolatot is figyelembe vesszük.⁵² Mindezek miatt a rendszer részéről politikailag teljesen megbízható és felhasználható elemeket delegáltak, s bizonyos helyeket fenntartottak azoknak a kádereknek, akik a pártállami érdekeknek megfelelően, azt teljes mértékben kiszolgálva működtek. Erre a tényre figyelmeztette „Lantos” Kassai főhadnagyot.

Galambos József miniszterhelyettes mindezek fényében terjesztette fel javaslatát Pap János belügyminiszternek, miszerint Bogárdit ne engedjék ki, annak ellenére, hogy terhelő adatokkal nem rendelkeznek róla, az összképből adódóan mégis kockázatos a kimenetele, mert *„semmi garancia nincs arra, hogy feladata elvégzése után visszatér”*.⁵³ 1963. május 27-én a pártközpont végül döntött: nem javasolták a kiküldetését.⁵⁴ Az egész életén át a nemzetközi karrierjének csúcspontjaként számon tartott lehetőség ezzel meghiúsult.

50 == Ez a lehetőség a jelentés készítője, Kassai főhadnagy szerint sem politikailag, sem egyéb vonatkozásban nem volna célszerű. Uo.

51 == ÁBTL 3.2.4. K-792. Összefoglaló jelentés, 1963. május 8.

52 == A Kádár-kormány és az ENSZ kapcsolatáról lásd bővebben: Kecskés, 2017.

53 == ÁBTL 3.2.4. K-792. Galambos József felterjesztése Papp (sic!) János miniszter elvtársnak. 1963. május 22.

54 == ÁBTL 3.2.4. K-792. Feljegyzés, 1963. június 1.

= = Vendégprofesszorként Amerikában

1963 más szempontból is döntő fontosságú volt Bogárdi János életében. Hunter Rouse professzor,⁵⁵ amerikai hidrológus, aki az Iowai Egyetem vízépítési laboratóriumának vezetője volt, európai körútja során ellátogatott Budapestre is. Bár a két szakember korábban személyesen nem ismerte egymást,⁵⁶ a budapesti találkozó alkalmával Bogárdi munkásságának alapos ismerőjeként Rouse felvetette, hogy meghívna őt egy évre vendégprofesszornak.⁵⁷ Az ENSZ-felkérés visszautasítása után alig néhány héttel érkező ajánlat kecsegtető és reményt keltő volt. Hat éven belül ez a harmadik nemzetközi megkeresés, amely hosszú távú amerikai tartózkodással járt volna. Ez a harmadik – amelyet végül kénytelen-kelletlen engedélyeztek – kevesebb kockázati tényezővel járt az állambiztonsági szervek számára, mint az 1957-es coloradói vagy az 1963-as New York-i kiküldetés. Relatív rövid időre, pusztán egy évre szólt, nem foglalta magában a család kiutazását, magánúton szerveződött, és nem volt köze nemzetközi politikai szervhez, ráadásul nem 1957-ben, alig néhány hónappal a forradalmi események után, hanem 1963-ban érkezett. Viszont Bogárdinak volt egy kikötése: csak és kizárólag a feleségével együtt volt hajlandó utazni, így az iowai meghívó levelet is kettejük számára küldték. A házaspár ismét beadta az útlevélkérelmet, ezúttal az Akadémia támogató levelét is csatolták mellé.⁵⁸ „*Dr. Bogárdi újabban tervezett kiutazása, s Egyesült Államokbeli állásvállalása teljesen magánteremtésű. Tudomásunk szerint jelenlegi útjára csak feleségét kívánja magával vinni, gyermekei itthon maradnak. Esetleges disszidálása – megítélésünk szerint – különösebb politikai kárt nem jelentene hazánkra nézve. Mindezeket figyelembe véve, kiutazása ellen kifogást nem emelhetünk.*”⁵⁹

A Bogárdi sok évtized utáni első amerikai kiutazásával kapcsolatos légkört jól bemutatja egy ismeretlen személy által fogalmazott levél, amelyet a washingtoni magyar nagykövetségre küldtek, a házaspár elindulása után alig néhány héttel: „*Amennyiben Bogárdi János megjelenne a magyar külképviseleten, úgy az elvtársak fokozott óvatosságot tanúsítsanak vele szemben. A szükséges hivatalos kapcsolaton túlmenően semmiféle érdeklődést ne tegyenek. Látogatásról, a felvetett problémákról a*

55 = = Hunter Rouse (1906–1996): vízépítő mérnök, a hidromechanikai kutatások egyik úttörője, 1939-től az Iowai Egyetem oktatója, 1944-től 1966-ig, egészen nyugdíjazásáig az egyetem Hidrológiai Kutatóintézetének (Iowa Institute of Hydraulic Research) vezetője. Hager, 2015: 2496. Rouse 1963. szeptember 13-án, a Hidraulikai és Mezőgazdasági Vízgazdálkodási Szakosztály ülésén a hidromechanikai kutatások amerikai helyzetéről tartott előadást. Hidrológiai Közlöny, 1963: 520.

56 = = Bogárdi 1937/38-as iowai tartózkodása idején Hunter Rouse Karlsruheban volt ösztöndíjas. Tamás, 2011: 189.

57 = = Uo.

58 = = Uo.

59 = = ÁBTL 3.2.4. K-792. Feljegyzés, 1964. január 3.

*Központot tájékoztassák.*⁶⁰ Bogárdi János, felesége kíséretében 1964. január végétől 1965. február végéig az iowai, a utahi és a coloradói egyetemek meghívására vendégprofesszorként tanított. Az Amerikai Mérnökök Egyesülete meghívására 2 hónapos előadó körutat tett az Egyesült Államokban, melynek keretében mintegy száz előadást tartott, számos konferencián adott elő és több szakmai megbeszélésen vett részt és volt alkalma találkozni Hans Albert Einsteinnel⁶¹ is. 1966 és 1978 között minden évben előadásokat tartott a fejlődő országok mérnökei részére rendezett Nemzetközi Hidrológiai Továbbképző Tanfolyamon, Budapesten és Padovában. K-dossziájában az utolsó feljegyzés egy 1972-es levél: „...*Dr BOGÁRDI JÁNOS /Torda, 1909. Schiller Etel/ egyetemi tanárt 1972-ben a nyugati országokban tett látogatásáról be kívánjuk számoltatni.*”⁶² Arról, hogy ez a beszámoltatás mikor és hogyan zajlott le, nem rendelkezünk információval, a levél mindenestre jól szemlélteti, hogy Bogárdi személyét, külföldi útjait még a hetvenes években is igyekeztek kontroll alatt tartani, de őt magát sohasem sikerült beszervezni.

= = = Összegzés

Az esettel kapcsolatban két dologra érdemes felhívni a figyelmet. Egyrésztől Bogárdi János a külvilág irányába zárkózott és a túlélési stratégia szempontjából nagyon is bölcs magatartására, annak ellenére, hogy külföldi kapcsolatait aktívan fenntartotta és az évek alatt felbukkanó lehetőségeket igyekezett a számára legkedvezőbbben alakítani. Jól mutatja ezt az 1957-es útlevel-ügy, amikor még a fellebbezés elutasítása után is próbált minden követ megmozgatni, hogy kijárja a kivándorló útlevelet. Egyenesen a Belügyminisztériumhoz fordult, de nem azért, hogy szolgálatait felajánlja, hanem azért, hogy személyesen is megbizonyosodhassanak róla, nincs szándékában disszidálni. Ez a kettősség, a menni vagy maradni örök kérdése, végigkísérte valamennyi akkor hozott döntését. Komoly emigrációs szándéka csak a forradalom utáni időszakban volt, amelyet azonban felesége szerint valószínűleg megbánt volna.⁶³ Mint mondta: „*Azt hiszem, a papa nem bánta meg, hogy nem engedték ki. Talán nagyobb karriert futott volna be, és anyagilag is lényegesen jobban éltünk volna, de ő tulajdonképpen nem az az ember, aki olyan könnyen feladta volna a hazáját.*” Bogárdi János nem hazudott az operatív tisztnek: gyermekeit magyarnak akarta nevelni,⁶⁴ és a hazájában akart élni. Még akkor is, ha a szakmai karrierjében felállított gátak, amelyek mindenekelőtt a kivándorlását voltak hivatottak akadályozni, sokáig léteztek.

60 = = ÁBTL 3.2.4. K-792. Levél a washingtoni Magyar Nagykövetségre, 1964. február 10.

61 = = Hans Albert Einstein (1904–1973): svájci-amerikai vízepítő mérnök, a Berkeley Egyetem professzora, Albert Einstein fia. Hager, 2015: 580.

62 = = ÁBTL 3.2.4. K-792. III/III 2-A alosztály levele a III/I-12 osztály vezetőjének, 1972. június 16.

63 = = Tamás, 2011: 169.

64 = = ÁBTL 3.2.4. K-792. Javaslat, 1959. január 29.

Ugyanez a kettős magatartás jellemzi az állambiztonsági szerv viselkedését is. Engedik is meg nem is, mehet Rómába, Hágába, Belgrádba, de Amerikába nem. Kap útlevelet, de a családja nem. Dossziájában az ötvenes évek végétől gyűltek az iratok: jelentések, önéletrajzok, összegzések. Valamennyi azt a célt szolgálta, hogy felmérjék Bogárdi használhatóságát. Azzal minden biztonnal tisztában voltak, hogy nemzetközi (el)ismertsége miatt huzamosabb ideig nem zárhatják az országhatárok mögé – amit egyébként az ötvenes évek elején megkíséreltek –, de ellenőrzés nélkül sem akarták kiengedni. A Belügyminisztériumtól való segítségkérése után felmerült a beszerzés gondolata, hiszen a tudós önként kívánta felvenni a kapcsolatot – még ha nem is éppen azzal a céllal, ahogyan azt a másik oldal várta. Pedig az addigra összegyűjtött adatok már egyértelműen azt mutatták, hogy a hidrológust nem lehet presszió nélkül az állambiztonsági szolgálatok kötelékébe szervezni, és önként ő maga sem ajánlkozik fel. Az információk, miszerint politikailag semleges, elzárkózik a pártba való belépés gondolatától, „Amerika-barát”, amit ha nem is hangsúlyoz, de véka alá sem rejt, értelmiségi származású, és emberi kapcsolataiban is visszafogott, *„csak családjának él”*, sem alkalmasnak, sem megbízhatónak nem tették a szervezet számára. Így a beszerzés lehetősége az 1963-as ENSZ-ajánlatig talonban maradt. Akkor ismét felsejlett a gondolat, amely azonban Bogárdi változatlan hozzáállásának, de leginkább „Lantos” figyelmeztetésének köszönhetően gyorsan tovaszállt. Az eset legérdekesebb és legtanulságosabb momentuma éppen az, hogy a pártállam ellenségképének megfeleltethető tudóst, a szakmai buktatókon, gyermekei édesapjuk nem megfelelő habitusából adódó hátráltatásán és az állambiztonsági megfigyelésen kívül komolyabb üldöztetés nem ért, ami elsősorban a túlélési stratégiájának volt köszönhető: nem beszélni, elzárkózni, a tudománynak és a családnak élni.

A Bogárdi János karrierútjában bekövetkezett töréspontok az állambiztonsági iratokban nem mindig bukkannak egyértelműen a felszínre. A hatvanas években már akadémiai tagsággal, több száz publikációval és nemzetközi, valamint szakmai elismertséggel a háta mögött valamelyest mégis kárpótolták. Kisebb elégtétel volt számára a 1964-es amerikai út. Bár akkor is kompromisszumra kényszerítették, hiszen gyermekei nélkül és csak egy évre mehetett, de maga is feltételt szabhatott: felesége útlevelét. Mégis egyfajta 20. századi magyar sikerként könyvelhette el, hogy megalkuvás és a rendszer kiszolgálása nélkül az egyértelműen szakmai előrelépésnek számító vendégprofesszori állást betölthette. Politikai vizekre sem előtte, sem utána nem evezett, noha nagyon is foglalkoztatták a közéleti kérdések, de véleményét megtartotta szűk körben. Emléke és munkássága előtt tisztelegve a Budapesti Műszaki és Gazdaságtudományi Egyetem Építőmérnöki Kara az egyetem Központi épületének földszinti 88-as tantermét Bogárdi János teremnek nevezte el.

=== Levéltári források ===

Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára (ÁBTL)

3.2.4. Kutató dossziék

K-792 „Merrick” dosszié

Budapesti Műszaki és Gazdaságtudományi Egyetem Levéltára (BMEL)

4/b. M. Kir. József nádor Műszaki és Gazdaságtudományi Egyetem rektori tanácsülési jegyzőkönyvei

7. kötet 1946/47. tanév

4/c. M. Kir. József nádor Műszaki és Gazdaságtudományi Rektori Hivatala
52. csomó 931. sz. Amerikai Smith-féle ösztöndíjasok

Iowa State University Archives (ISUA)

T1938 B67, John Bogárdi – C. H. Yen: *Traction of pebbles by flowing water*.
1938, June.

=== Sajtó ===

Akadémiai Értesítő, 1962

A Magyar Tudományos Akadémia 1962. évi CXXII. közgyűléséről.

Magyar Tudomány. A Magyar Tudományos Akadémia Értesítője, 5. sz. 331.

Akadémiai Értesítő, 1973

A Magyar Tudományos Akadémia 1973. évi CXXXIII. közgyűlése.

Magyar Tudomány. A Magyar Tudományos Akadémia Értesítője, 6. sz. 365.

Hidrológiai Közlöny, 1963

Hidrológiai Közlöny, 6. sz. 520.

==== Hivatkozott irodalom ====

Borvendég, 2018

Borvendég Zsuzsanna: *A Cég megnyertjei – a megnyertek cégei. Titkosszolgálati vállalatalapítások és valutakitermelés a Kádár-rendszer idején.* Budapest, Nemzeti Emlékezet Bizottsága.

Cseh–Okváth (szerk.), 2013

Cseh Gergő Bendegúz – Okváth Imre (szerk.): *A megtorlás szervezete. A politikai rendőrség újjászervezése és működése 1956–1962.* Budapest, Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára – L'Harmattan Kiadó.

Évkönyv, 1942–1943

Sz. n.: *A budapesti m. kir. József nádor Műszaki és Gazdaságtudományi Egyetem 1942/43. tanévi évkönyve.* Budapest, k. n., 1943.

Hager, 2015.

Hager, H. Willi (szerk.): *Hydraulicians in the USA 1800–2000: A biographical dictionary of leaders in hydraulic engineering and fluid mechanics.* London, Taylor & Francis Group.

Horváth (szerk.), 2014

Horváth Sándor (szerk.): *Az ügynök arcai. Mindennapi kollaboráció és ügynök-kérdés.* Budapest, Libri Kiadó.

Kecskés, 2017

Kecskés D. Gusztáv: Az ENSZ Menekültügyi Főbiztossága és a Kádár-kormány közti kapcsolat az 1956-os magyar menekültválság idején. *Történelmi Szemle*, 3. sz. 463–490.

Kónyáné–Petrikné, 2017

Kónyáné Kutrucz Katalin – Petrikné Vámos Ida: *Ügynöksorsok – Ügynök? Sorsok?* Budapest, Nemzeti Emlékezet Bizottsága.

Krauhulcsán, 2018

Krauhulcsán Zsolt: Egy sikertelen beszerzési kísérlet anatómiája. *Betekintő*, 1. sz. http://www.betekinto.hu/sites/default/files/betekinto-szamok/2018_1_krauhulcsan.pdf. Utolsó letöltés: 2020. február 12.

Rapali, 2018

Rapali Vivien: „Csak a monokli és a lakkcipő hiányzik róla”, avagy egy rendkívüli elme tündöklése és bukása. In: György Sándor – Hajnáczy Tamás – Kanyó Ferenc (szerk.): *Történelmi Útvesztők. Válogatás a Napi Történelmi Forrás szerzőinek írásaiból II.* Budapest, Gondolat Kiadó. 245–254.

Tamás, 2011

Tamás Dorka (szerk.): *Egy vezérnyúl emlékei. A Bogárdi és a Perl család története a felgöngyölíthető kezdetektől 1964-ig.* Kiadatlan kézirat, a Bogárdi család tulajdonában.

Kulcsszavak

=====

Egyesült Államok, tudomány, utazás

/ “Not Useful for Operational Purposes” /

Breaks and party-state interests
in a scholar's career

In 1963, the United Nations Secretariat requested the Hungarian government to consent to the employment of the internationally renowned Hungarian hydrologist, János Bogárdi in the New York based organisation. Although the Ministry of Foreign Affairs initially supported sending Bogárdi even without the cooperation of the State Security, after the in-depth investigation about his usability, led by the Ministry of Interior, the official bodies definitely objected to his employment. The aim of this paper is to present his story.

The paper is based on primary sources, such as the interviews with the Bogárdi family and archival documents from the collections of the Historical Archives of the Hungarian State Security, the Archives of the Budapest University of Technology and Economics and the Iowa State University Archives.
